

ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЖІНОЧИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

© Гришко О. І., 2016

<http://orcid.org/0000-0002-9149-3992>

© Клевака Л. П., 2016

<http://orcid.org/0000-0001-6924-8221>

<http://doi.org/10.5281/zenodo.194894>

У статті розкрито особливості здійснення діяльності жіночих навчальних закладів Полтавської губернії наприкінці ХІХ – початку ХХ століття з підготовки майбутніх учителів і вихователів. Акцентовується увага на тому, що поштовхом для практичної підготовки педагогічних кадрів стало затвердження у 1874 році «Положення про педагогічні класи». Окрема увага приділена поглядам К. Ушинського та Є. Кивлицького щодо жіночої професійної педагогічної освіти. З'ясовано, що у Полтавському інституті шляхетних дівчат, жіночих гімназіях і прогімназіях (державних і приватних) губернії, Полтавському жіночому єпархіальному училищі належної уваги надавали вивченню «Педагогіки», методик викладання предметів початкової ланки освіти. Розкриваються особливості підготовки в педагогічних класах середніх жіночих навчальних закладах Полтавської губернії. Підкреслено важливість проходження педагогічної практики у процесі набуття професійних знань, умінь і навичок майбутніх учителів початкової освіти, виховательок і наставниць в жіночих навчальних закладах Полтавської губернії наприкінці ХІХ – початку ХХ століття. Окреслено особливості організації педагогічної практики на базі власно створеної жіночої недільної школи.

Ключові слова: жіночі навчальні заклади, учениці, педагогіка, педагогічна практика, підготовка учителів, Полтавська губернія.

Гришко О. И., Клевака Л. П. Педагогическая деятельность женских учебных заведений Полтавской губернии в конце ХІХ – начале ХХ века.

В статье раскрыты особенности деятельности женских учебных учреждений Полтавской губернии в конце ХІХ – начале ХХ века по подготовке будущих учителей и воспитателей. Акцентируется внимание на том, что основанием для практической подготовки педагогических кадров стало утверждение в 1874 году «Положения о педагогических классах». Особое внимание уделено взглядам К. Ушинского и Е. Кивлицького на проблемы женского профессионального педагогического образования. Установлено, что в Полтавском институте благородных девиц, женских гимназиях и прогимназиях (государственных и частных) губернии, Полтавском женском

епархиальном училище особое внимания уделяли изучению «Педагогике», методик преподавания предметов начального звена образования. Раскрываются особенности подготовки в педагогических классах средних женских учебных учреждениях Полтавской губернии. Подчеркнута важность прохождения педагогической практики в процессе приобретения профессиональных знаний, умений и навыков будущими учителями начального образования, воспитательниц и наставниц в женских учебных учреждениях Полтавской губернии в конце XIX – начале XX века. Раскрыты особенности организации педагогической практики на базе собственно созданной женской воскресной школы.

Ключевые слова: женские учебные учреждения, ученицы, педагогика, педагогическая практика, подготовка учителей, Полтавская губерния.

Hryshko O. I, Klevaka L.P. Pedagogization of female educational institutions of Poltava province at the end of 19th – beginning of 20th centuries.

The article deals with peculiarities of activities of female education institutions of Poltava province at the end of 19th – beginning of 20th centuries concerning the training of future teachers and educators. It is emphasized that the impetus for the practical training of teaching staff was the adoption of 'Regulations of teaching classes' in 1874. A special attention is paid to the views of K. Ushynsky and Y. Kyvlytskyi as for female professional teacher education. It was found that in Poltava Institute of Noble Ladies, girls' school and high school (public and private) of the province, Poltava diocesan women's college due attention was given to the study of 'Pedagogy', methods of teaching elementary-level education subjects. Features of preparation in pedagogical classes in secondary female education institutions in Poltava province are revealed. The importance of pedagogical practice in the process acquisition of professional knowledge and skills of future teachers of primary education, kindergarten teachers and mentors in female education institutions in Poltava province at the end of 19th – beginning of 20th centuries is emphasized. The peculiarities of teaching practice organization based in its own female Sunday school.

Key words: female education institutions, students, pedagogy, teaching practice, training of teachers, Poltava province.

Постановка проблеми. Українська гендерна політика сьогодні є досить важливою складовою політичного життя суспільства, оскільки спираючись на позитивні досягнення минулого, вона чітко планує роль і місце чоловіка та жінки у сучасному та майбутньому. Інтеграція України в європейський освітній простір вимагають пошуків нової парадигми підготовки кваліфікованих педагогічних кадрів враховуючи гендерні особливості. Це є особливо важливим, оскільки нині у багатьох містах України відроджуються жіночі та чоловічі навчальні заклади: окремі класи, школи, гімназії, ліцеї,

училища, що засвідчує актуальність гендерної освіти. Навіть у змішаних класах індивідуальний підхід педагога базується на врахуванні статі та гендеру.

Одним із стратегічних завдань підготовки кваліфікованих педагогічних кадрів, враховуючи гендерні особливості, є оптимальне поєднання класичної спадщини минулого та сучасних досягнень наукової думки, органічний зв'язок її з вітчизняною історією, культурою, досвідом використання кращих надбань національного та регіонального педагогічного досвіду. У цьому контексті важливим є дослідження діяльності жіночих навчальних закладів Полтавської губернії з підготовки педагогів наприкінці XIX – на початку XX ст.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Проблема жіночої освіти в другій половині XIX – на початку XX ст. була у полі зору багатьох науковців і досліджувалася в різних напрямках. У контексті становлення та розвитку жіночої освіти на території України в досліджуваний період привертають увагу праці науковців О. Аніщенко, І. Волкової, О. Кривошії, Л. Применко, Т. Сухенко, Т. Тронько та ін. Визначенню регіональних особливостей розвитку української жіночої освіти другої половини XIX – на початку XX ст. присвячені роботи В. Вірченко, В. Добровольської, Л. Єршової, Л. Клеваки, О. Литвиненко, Г. Маслій, М. Рижкової, Т. Шушари, Т. Яковишиної та ін.

В історико-педагогічних дослідженнях знайшли певне відображення питання жіночої освіти на Полтавщині у XIX – на початку XX ст. (О. Білоусько, Т. Благова, В. Василенко, О. Єрмак, В. Жук, Н. Кочерга, Н. Купріян, В. Мирошніченко, І. Охріменко, М. Пашко, І. Петренко, Т. Пустовіт, В. Ревегук, С. Федоренко, В. Ханко, П. Шемет та ін.). Разом з тим, на сьогодні відсутні історико-педагогічні дослідження, в яких було б узагальнено досвід педагогізації діяльності жіночих навчальних закладів Полтавської губернії наприкінці XIX – початку XX століття.

Мета статті полягає в узагальненні й конкретизації досвіду педагогізації діяльності жіночих навчальних закладів у Полтавській губернії наприкінці XIX – початку XX століття.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури дозволяє встановити, що в другій половині XIX ст. спостерігалася нестача учителів (наприклад, у Полтавській Маріїнській жіночій гімназії 1860 р. працювало 38 учителів, 1866 р. – лише 21 учитель). Вважаємо, що цей недолік пов'язаний з відкриттям нових жіночих навчальних закладів і відсутністю педагогічної

підготовки серед жіноцтва. Саме це стало поштовхом для жіночих навчальних закладів губернії вести листування з Міністерством народної освіти щодо створення спеціальних класів з метою отримання ученицями педагогічної освіти.

Констатовано, що у 1874 р., під натиском громадськості, прийнято «Положення про педагогічні класи», в якому влада поставила перед школою завдання створити додаткові педагогічні класи з метою підготовки учителів для народних початкових шкіл, перших чотирьох класів гімназій, а також домашніх учителів, вихователів та наставників (інститути шляхетних дівчат, жіночі гімназії), домашніх наставниць і учительок (епархіальні жіночі училища). В основу підготовки учениць покладено «Програму педагогіки для спеціальних класів жіночих навчальних закладів», розроблену К. Ушинським. У своїй роботі педагог виклав інноваційні ідеї, які надавали педагогіці науковий характер. На його думку, «практична мета викладання педагогіки в жіночих навчальних закладах полягає в декількох аспектах»: щоб розвинути у вихованках бажання свідомо займатися виховною діяльністю і відкрити їм можливість розуміти педагогічні твори, а тим самим отримувати надалі свою педагогічну освіту, для якого в навчальному закладі можуть бути створені найперші основи, дати слухачкам можливість по завершенню закладу з успіхом, без грубих помилок, зайнятися вихованням і початковим навчанням дітей [10, с. 379-388]. За даною програмою збільшувалася кількість годин, відведених на практичні заняття з педагогіки. Випускні экзамени включали: усні відповіді на питання, твори на педагогічну тематику, практичну частину – проведення уроку з класом за обраною спеціальністю.

К. Ушинський вважав, що жінка, яка вільно займається вчительською працею, вигідна суспільству. Молоді дівчата, займаючись в школах, отримували б знання, які необхідні для виховання дітей, що надалі підготувало б їх до сімейного життя як «прекрасних матерів сімейства». Міцна основа виховання і освіти жінки повинна будуватися «природою, життям, наукою і релігією» [10, с. 283-284]. Значення педагогічних ідей К. Ушинського, на думку дослідниці Т. Мішиної, «полягає у створенні нової концепції жіночої освіти, суть якої у повноцінній загальній освітній підготовці жінок у поєднанні зі спеціальними педагогічними знаннями. У зв'язку з цим К. Ушинський обґрунтував необхідність введення в жіночих гімназіях предметів психолого-

педагогічного циклу: педагогіки, психології, фізіології та гігієни, методики початкового навчання, а також педагогічної практики в початковій школі. Видатним педагогом розроблені програми з педагогіки для педагогічних класів гімназії» [10, с. 182].

Багато пропозицій щодо покращення устрою та програм жіночих гімназій вніс Є. Кивлицький. Зокрема, він розробив проект розширення програми восьмого класу гімназій та збільшення терміну навчання ще на два роки, пропонував ввести в програму додаткового класу такі предмети, як приватно-господарча економіка (відомості про форми організації хліборобських, промислових і торгових підприємств, а також економічні та юридичні умови їх функціонування), господарчу географію і статистику, законодавство, торгове право, російське жіноче право [9, с. 70].

Розглядаючи діяльність державних жіночих навчальних закладів, потрібно зазначити, що у Полтавському інституті шляхетних дівчат, жіночих гімназіях готували вчителів для початкової школи та молодших класів жіночих гімназій, а спеціально створений педагогічний клас давав право на отримання звання домашньої вчительки чи домашньої наставниці (золотим медалістам).

Метою діяльності середніх державних жіночих закладів Полтавської губернії означеного періоду було не лише надання дівчатам освіти, яка б не виходила за межі потрібних для жінок-матерів, жінок-дружин знань, але й їх підготовка до педагогічної діяльності. Розглядаючи зміст навчально-виховної діяльності, варто зауважити, що у Полтавському інституті шляхетних дівчат викладали: Закон Божий, російську, французьку і німецьку мови, арифметику, російську і загальну географію, російську, грецьку та римську історію, міфологію, фізику, історію російською мовою, всесвітню історію та географію французькою, музику, малювання і танці, педагогіку, риторику, логіку. Для вивчення також пропонувалися предмети трудового циклу, за допомогою яких учениці засвоювали технологію приготування їжі, пошиття одягу, правила ведення домашнього господарства [4, с. 44].

У результаті освітніх реформ з 1881 р. тим, хто успішно закінчив курс чотирьох нижніх класів закладу, але з якихось причин був змушений відмовитися від подальшого навчання, видавали свідоцтво з правами на звання вчительок початкових класів та вчительок народних училищ по досягненні ними 16-літнього віку. З 1877 р. в інституті шляхетних дівчат існував

пепіньєрський клас [4, с. 192]. Вихованки, які завершували повний курс навчання, отримували атестат, який надавав їм право, не складаючи додаткових іспитів, отримати свідоцтво на звання домашньої наставниці. У 1882 р. рада інституту утворила замість нього спеціальний педагогічний клас на зразок існуючих у жіночих гімназіях Міністерства народної освіти, випускниці якого отримували право вчителювати у початкових школах. Дівчаткам з міщан знання давалися у скороченому обсязі – їх готували до ролі гувернанток та домашніх вчительок [4, с. 193-194].

У Полтавському інституті шляхетних дівчат навчальну дисципліну «Педагогіка» починали викладати з першого класу і за наступною програмою: організм рослинний; організм тваринний; людина; розумна душа як виключна особливість людської природи; вплив душі на тіло і тіла на душу; створення умов для оптимального розвитку фізичних і духовних сил людини; виховання; умови оптимального розвитку фізичних сил; пробудження духовної діяльності: враження і відчуття; усвідомлення власної особистості; увага; уява; закони поєднання (асоціації) образів уяви; виховне середовище для розвитку уяви; релігійно-моральні почуття як виключно людська особливість; виховне середовище для розвитку морально-релігійних почуттів у дусі християнства; естетичні почуття; розум; розмірковування; закони і форми розумової діяльності; методи розвитку думки (міркування); виховне середовище для розумового розвитку; пам'ять; виховне середовище для зміцнення пам'яті; сила волі або характер; виховне середовище для зміцнення і спрямованості енергії характеру; використання психологічних основ у взаєминах між вихователями і вихованками; ласка і суворість; нагорода і покарання; використання психологічних основ викладання: наочність, методи Фребеля; прийоми викладання: догматичний, сократичний, евристичний; кількість і тривалість уроків з того чи іншого навчального предмета; різні прийоми повторення матеріалу уроку [1, с. 131-133].

Установлено, що здійснювалася суттєва практична підготовка учениць до подальшої педагогічної діяльності: учениці педагогічного класу викладали навчальні предмети під наглядом учителя ученицям молодших класів.

Наукові розвідки свідчать, що зміст навчання у педагогічному класі гімназій, згідно «Положення ...» 1870 р. полягав в опануванні головних положень виховання, прийомів і методів викладання предметів навчального

курсу жіночих гімназій, Закону Божого, а також здійсненні педагогічної практики під керівництвом учителів жіночих гімназій [8, с. 34].

У педагогічному класі жіночих гімназій вивчали: педагогіку і дидактику, російську і церковно-слов'янську мови, словесність, французьку і німецьку мови, математику, історію і географію. Додатково, за окрему плату, могли викладатися грецька і латинська мови. Кожна учениця обирала один з вищеперерахованих навчальних предметів, за яким вона бажала отримати звання домашньої наставниці або учительниці, і вивчала цей предмет у обсязі, встановленому для чоловічих гімназій Міністерства народної освіти [8, с. 105].

Встановлено, що навчальна програма з «Педагогіки» для педагогічного класу гімназій мала наступний зміст: із загальної педагогіки – фізичне, розумове, моральне і релігійне виховання; з дидактики – методи загальнонаукові, методи спеціально-педагогічні; з методики – прийоми навчання читанню, письму, Закону Божому (при домашньому викладанні), рідній мові, арифметиці, елементарному кресленню і елементарній географії. Розділ «Фізичне виховання» повинен був складатися з правил гігієнічних, питань харчування і їжі немовлят і дітей, значення свіжого повітря для здоров'я дітей, догляду за шкірою, відпочинку та руху, дитячих хвороб. Розділ «Розумове виховання» займав важливе місце, оскільки вмщував у собі відомості з психології і логіки, на яких повинні ґрунтуватися педагогічні положення. Розділи «Моральне виховання», «Релігійне виховання» повинні бути підкріплені прикладами з практики виховання «народів нових» і «народів давніх класичних», думками відомих письменників «нового і давнього часу». У розділі «Педагогіка», перш за все, необхідно було зупинитися на засвоєнні прийомів початкового навчання мови і арифметики; у питаннях навчання письму і читанню вказувалося, за яким методом складені розповсюджені абетки Ушинського, Паульсона, Корфа, Главинського, Нікольського [8, с. 91].

Згідно навчального плану педагогічного класу жіночих гімназій від 31 серпня 1874 р. у додатковий клас приймаються учениці без іспитів [8, с. 104]. Навчальні заняття у педагогічному класі поділялися на теоретичні і практичні. Так, теоретичні заняття з педагогіки і дидактики полягали у розучуванні під керівництвом учителя обраного підручника з педагогіки (наприклад, «Очерк практичної педагогіки» Діттеса); учитель задавав ученицям (послідовно) певний розділ з підручника, котрий вони повинні були самостійно підготувати

на наступний урок; опрацьований матеріал викладався на уроці ученицями, а учитель при цьому детально пояснював і здійснював практичні вказівки; з вивчених розділів педагогіки і дидактики учитель задавав письмові роботи ученицям. Теоретичні заняття з «Початкового викладання російської мови» містили відомості щодо навчання письму і читанню, практичному поясненню необхідних граматичних понять і правил; для цього учитель детально пояснював ученицям різні способи навчання читанню і письму, особливо – звуковому способу і способу одночасного навчання читанню і письму; при цьому учениці повинні були детально ознайомитися з формами навчання читанню і письму Ушинського, Корфа і Паульсона, як з найкращими. Також учитель детально вказував, як варто викладати пояснювальне читання за «книгами для читання» і які при цьому можуть задаватися ученицям усні і письмові вправи для переказу прочитаного; детально вказував необхідні граматичні поняття і правила, особливо з орфографії (для пояснення учитель використовував елементарні підручники граматики, наприклад, Поліванова або Кірпишнікова). З «Початкового навчання арифметики» учитель детально пояснював ученицям метод елементарного викладання рахування, перших чотирьох арифметичних правил над цілими числами і простими дробами, наприклад за Груббе, знайомив учениць з найкращими елементарними підручниками з арифметики і задачниками [8, с. 105-106].

Наукові розвідки дозволили встановити, що практичні заняття учениць педагогічного класу з «Педагогіки» полягали у: виховному спостереженні за 3-4 ученицями початкової ланки гімназії; веденні педагогічного щоденника спостережень, який аналізувався комісією під керівництвом начальниці гімназії; виконанні по черзі обов'язків помічниць виховательок у трьох початкових класах жіночих гімназій. Практичні заняття з викладання навчальних предметів організовувалися таким чином: усі учениці педагогічного класу, у першому півріччі, відвідували уроки читання, письма, російської мови і рахування у підготовчому та першому класах гімназії; кожна учениця відвідувала обраний нею навчальний предмет у 1-3 класах гімназії; кожна учениця повинна була представити конспект не менш ніж одного побаченого уроку (конспект прочитувався ученицею на засіданні вищезначеної комісії, а учитель-керівник озвучував зауваження); у другому півріччі, учениці за призначенням комісії викладали уроки у підготовчому або 1-3 класах гімназії

(для цього кожна учениця повинна була скласти конспект для двох перших уроків, які вона хотіла б продемонструвати; конспект розглядався керівником, який вносив правки); на пробних уроках були присутні: керівник гімназії, учитель-керівник з профільного предмета і учениці, які обрали таку ж навчальну дисципліну. Пробні уроки обговорювалися комісією, спочатку зауваження озвучували однокласниці, далі учитель-керівник [8, с. 107-108].

Опанування курсу педагогічного класу гімназій дозволяло ученицям отримувати звання домашніх учительок з тих предметів, з яких вони мали гарну успішність. Атестат видавався у тому випадку, коли середній бал (річний і екзаменаційний) був задовільним. Учениці, які мали свідоцтво про успішне завершення 4-х початкових класів (з 1904 р. – 3-х класів) жіночої гімназії, отримували звання учительки початкових класів гімназії і учительки початкових народних училищ при умові відпрацювання не менше півроку на посаді помічниці учительки початкового училища або церковнопарафіяльної школи і по досягненню 16-ти річного віку [8, с. 48].

У Полтавській Маріїнській жіночій гімназії лише в 1880 р. створено додатковий педагогічний клас [7, с. 723] і замість очікуваних 20 учениць вступило аж 50 дівчат [5, с. 5]. Варто зазначити, що кількість учениць значно зросла – з 206 вихованок (1860 р.) до 450 (1881 р.) і це лише завдяки педагогічному класу [5, с. 23]. Випускниці педагогічного класу Лубенської жіночої Олександрівської гімназії отримували атестат на звання вчителя початкової школи та молодших класів жіночих гімназій, звання домашньої вчительки, золотим медалістам – домашньої наставниці. У гімназії викладали наступні предмети: Закон Божий, російську, французьку, німецьку та латинську мови, словесність, чистописання, історію, географію, математику, фізику, малювання, рукоділля, педагогіку, методику викладання предметів початкової ланки освіти [7, с. 476-477]. Педагогічну практику у Кобеляцькій приватній жіночій гімназії М. Сачавець учениці проходили шляхом викладали ученицям молодших класів тих або інших навчальних предметів [6].

Установлено, що педагогічну спеціальність дівчата отримували і після завершення прогімназії. Учениці, які мали свідоцтво про успішне завершення жіночої прогімназії, отримували звання учительки початкових класів гімназії і учительки початкових народних училищ при умові відпрацювання не менше

півроку на посаді помічниці учительки початкового училища або церковнопарафіяльної школи і по досягненню 16-ти річного віку.

Програма навчання у жіночих єпархіальних училищах була наближеною до курсу жіночих гімназій. Після завершення педагогічного класу училища дівчата отримували звання домашніх учительниць з тих предметів, за якими мали гарну успішність та учительок початкових, переважно церковнопарафіяльних, шкіл. На думку духовенства того часу, дівчині духовного звання недостатньо було бути доброю матір'ю, коханою дружиною і досвідченою господинею. Вона повинна була допомагати чоловіку у важкій справі пастирського служіння – через педагогічну діяльність розповсюджувати «Боже слово», сприяти формуванню учениць як високоморальних особистостей. Дружина священника пов'язувала між собою суспільство і церкву. Місія, покладена на неї, вимагала вивчення широкого спектру наук, які мали як теоретичне, так і практичне значення для матері сімейства, помічниці священника, віруючої особи, учительки початкової школи.

У Полтавському жіночому єпархіальному училищі при вивченні навчальної дисципліни «Педагогіка» спочатку перевага надавалася оволодінню теоретичними знаннями (у вигляді коротких порад і настанов), далі – практичній підготовці вихованок: формування вміння методики викладання предметів у початкових народних школах [2, с. 99]. З метою кращого засвоєння теоретичного матеріалу вихованки повинні були практично освоїти методику викладання предметів початкової школи, а тому при єпархіальному училищі 30 січня 1877 р. відкрита жіноча недільна школа [2, с. 160]. Відвідуючи школу, учениці мали можливість спостерігати за особливостями викладання предметів початкової ланки освіти [2, с. 99]. На час відкриття жіночої недільної школи відвідували уроки 9 учениць, але через декілька місяців їхня кількість зросла в двічі. У 1879-1880 н.р. навчалось вже 25 дівчат, 1882-1883 н.р. – 45 [2, с. 161].

Навчальний рік у жіночій недільній школі, як основної бази проходження педагогічної практики, починався з вересня і завершувався травнем. Учениці для навчального процесу поділялися на три групи за рівнем освіченості. Щоденно відбувалися чотири уроки (по одній годині кожний) в двох класах. Обсяг, зміст та порядок викладання предметів регулювалися програмами, виданими для однокласних церковно-приходських шкіл, та пояснювальними записками до цих програм [2, с. 167]. Учениці школи вивчали читання

російське і слов'янське, письмо (елементарна російська граматики, переважно орфографія), Закон Божий (переважно пояснення щоденних молитов, історія Нового Заповіту, історія дванадесятих свят), арифметику, унісонний спів (переважно церковний) [2, с. 160, 162], рукоділля (навчання шиттю, в'язанню, вишиванню хрестиком, а також старшокласниці опанували роботу на швейній машинці) [2, с. 167]. Школа мала бібліотеку з 398 найменувань, 1 366 екземплярів книг [2, с. 169]. Учениці педагогічного класу єпархіального училища перший навчальний місяць відвідували зразкову жіночу недільну школу з метою спостереження викладання навчальних предметів, а потім і самі викладали під керівництвом учителя дидактики та шкільної учительки. Щотижня школу відвідувало 6 учениць (по 3 з кожного відділення педагогічного класу). Дівчата знаходилися на шкільних заняттях цілий день, уважно спостерігали за викладанням законовчителя (викладача «Закону Божого») і учительки, аналізували план і хід їхніх уроків, методи і прийоми навчання, на якому рівні учениці початкової ланки освіти засвоюють навчальний матеріал, наскільки зосереджені на уроках, за яким критерієм педагоги здійснюють поділ учениць на групи для виконання завдань, самостійної роботи, скільки часу уроку витрачає учитель на пояснення нового матеріалу, виконання завдань спільно з ученицями, а скільки на самостійне навчання учениць, виконання ними поставлених завдань. Усі письмові звіти спостережень учениць пізніше перевіряв учитель дидактики, також здійснювалися бесіди з проблемних питань на уроках дидактики. Після спостережень, учениці підкласу ретельно готувалися до викладання уроків. За навчальний рік ученицями здійснено 130 уроків [3, с. 32-33]. Також вихованок під час педагогічної практики ознайомлювали з особливостями створення щотижневого розкладу уроків у церковних школах, річних звітів з навчально-виховного процесу в школі, оформленням класного журналу, бібліотечного каталогу і майнової шкільної книги [3, с. 34].

Висновки. Отже, при інституті шляхетних дівчат, жіночих гімназіях, жіночих єпархіальних училищах створюються педагогічні класи; учениці здійснюють практичну підготовку, викладаючи предмети під керівництвом учителя для учениць початкової ланки освіти. Позитивним надбанням наприкінці XIX – початку XX століття в процесі підготовки майбутніх педагогів стає оптимальне насичення змісту середньої жіночої освіти

педагогікою, дидактикою, методикою навчання предметів початкової ланки освіти; перевага не теоретичній, а практичній педагогічній підготовці; створення власних початкових шкіл для проходження педагогічної практики; використання психологічних основ викладання: наочності, врахування вікових і індивідуальних особливостей учениць тощо. До напрямів подальших досліджень відносимо: вивчення особливостей підготовки педагогів наприкінці ХІХ – початку ХХ століття в навчальних закладах інших регіонів України.

Література

1. Акт выпуска благородный девиц // Прибавление к Полтавским губернским ведомостям. – 1845. – № 27. – С. 53-262.
2. Двадцатилетие Полтавского епархиального женского училища. – Полтава : Типо-литография Л. Фришберга, 1894. – 274 с.
3. Извлечения из отчета начальницы о состоянии образцовой женской школы при Полтавском епархиальном женском училище за 1890-1891 уч. год // Полтавские епархиальные ведомости. Часть оф. – 1892. – № 1. – С. 19-36.
4. Мазанов П. Полтавский институт благородных девиц : 1818-1898 [архивные справки] / П. Мазанов. – Полтава : Вид-во «Полтава», 1899. – 324 с.
5. Отчет о состоянии Мариинской Полтавской женской гимназии за 1880-1881 уч. год / [сост. : А. Сиольская, С. Стеблин-Каминский]. – Полтава : Типография Губернского Правления, 1881. – 40 с.
6. Памятная книжка Киевского учебного округа за 1902 г. – Ч. V. Полтавская губерния. – К. : Издательство УУО, 1902. – 336 с.
7. Полтавщина : [энциклопедичний довідник] / за ред. А.В. Кудрицького. – К. : Українська Енциклопедія, 1992. – 1024 с.
8. Сборник действующих постановлений и распоряжений по женским гимназиям и прогимназиям Министерства народного просвещения за 1870 г. изменениями и дополнениями / [сост. М. Родевич]. – СПб. : Типография М.А. Хана, 1884. – [2], х, 238, [2], 88 с., 1 табл.
9. Сухенко Т.В. Жіноча середня освіта в Україні (ХІХ – початок ХХ ст.) / Т.В. Сухенко // Український історичний журнал. – 1998. – № 5. – С. 63-74.
10. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения : в 6 т. / К.Д. Ушинский. – М. : Педагогика, 1988. – 496 с.